

dir. Munfasil ziyadenin rücu etkisi bulunmazken muttasıl ziyadede iki farklı görüş vardır.

Borç ilişkisine konu maldaki artışla ilgili tartışmaların bir benzeri de ziftan önce boşama olup peşin ödenen mehrin yarısının kocaya geri ödenmesi halinde görülür. Hanefî ve Mâlikîler'e göre mehirde meydana gelen muttasıl ya da munfasil fazlalık kocaya aittir. Şâfîi ve Hanbelîler'e göre munfasil fazlalık kadına aittir; muttasıl fazlalıkta ise kadın fazlalıkla birlikte mehrin yarısını ya da mehrin ödendiği günkü kıymetinin yarısını ödemek arasında serbest olur. Vefat eden kişinin borcu ödenmeden önce terekede meydana gelen fazlalığın hükmünde de ihtilâf edilmiştir. Borçlunun terekasının vefatla birlikte mirasçılara intikal ettiği görüşünde olan fakihlere göre bu fazlalık mirasçılara ait olurken terekenin borç ödendikten sonra mirasçılara intikal edeceği görüşünde olanlara göre ise borcun ödenmesi için terekeye eklenir ve borçtan arta kalan mirasçılara ait olur. Gasbedilmiş malın zevâidinin gâsıbın fiil ve kusuru olmadan kaybolması halinde Hanefî ve Mâlikîler'e göre tazmin sorumluluğu doğmaz. Şâfîi ve Hanbelîler'e göre, zevâid gâsıp sorumluluğu altında olan bir maldan türediği ve gâsıbın elinde mal sahibinin rızası yokken bulunduğu için gâsıp sorumluluğuna dahildir ve iade edilmediği durumda tazmin edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 331, 389, 454; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 152; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1405, V, 151; Nevevî, *Rauzatü'l-İtlâbîn* (nşr. Zühreyy eş-Şâvîş), Beyrut 1412/1991, IV, 85, 102; VII, 293; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'fîli'l-Muhtâr* (nşr. Mahmûd Ebû Dakika), Kahire 1370/1951, II, 20, 50, 65-66; III, 51; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebîyînu'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, V, 213; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), II, 456; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1956, IV, 412; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, IV, 65-66; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâf*, III, 220; Kalyûbî, *Hâşîye 'alâ Şerhi Minhâci'l-İtlâbîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 114; Cemal, *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Menhec*, Kahire 1305, III, 151; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşîye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 319; III, 127, 244-245; Mustafa es-Süyûtî, *Me'tâlibü üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-münte'hâ*, Dımaşk 1380/1961, IV, 120; V, 196; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, 80-81, 515; Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-İklîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 317; II, 45-46, 81-82, 163, 215; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve Istihlaklar*, İstanbul 1973, s. 504; M. Revâs Kal'acı – Hâmid Sâdik Kuneybî, *Mu'cemü'l-ügati'l-fukahâ*, Beyrut 1408/1988, s. 235; "Ziyâde", *Mv.F*, XXIV, 66-77.

MEHMET BOYNUKALIN

ZEVÂİD

(الزوائد)

Bazı hadis kitaplarında yer aldığı halde muteber hadis kaynaklarında bulunmayan rivayetleri bir araya getiren eserlerin ortak adı.

Sözlükte "fazlalık, ziyade, ilâve" anlamlarındaki zâidenin çoğulu olan zevâid kelimesi, hadis ilminde bir veya birkaç hadis kitabının *Kütüb-i Sitte* gibi temel kaynaklardan fazla veya farklı olarak ihtiva ettiği hadisleri konularına göre bir araya getiren eserleri ifade eder. Zevâid kitapları hadislerin ayrı ayrı eserlerde tekrarlanmasını önlemek amacıyla hazırlanmıştır. Müsned veya mu'cem hadisleri senedleriyle beraber içine alan bir kitap *Şahîhâyın* yahut *Kütüb-i Sitte* gibi muteber hadis kitaplarıyla karşılaştırılır ve onlardan fazla olarak ihtiva ettiği hadisler tesbit edilir. Böylece herhangi bir konuda hadis arayan bir kişi onlarca esere başvurmak yerine önce *Kütüb-i Sitte*'ye, daha sonra zevâidlere bakmak suretiyle aradığı hadislere rahatça ulaşabilir. Zevâid kitapları câmiî türüne uygun biçimde konularına göre tasnif edilmiş, bu eserlerdeki hadislerin başlıkları ile *Şahîhâyın* veya *Kütüb-i Sitte* gibi hadis kaynaklarının konu başlıkları arasında paralellik kurulmuş ve zevâidi çıkarılan eserlerin hadislerine daha kolay ulaşılması sağlanmıştır. Zevâid müellifleri, çalışmalarına esas kabul ettikleri eserlerdeki rivayetleri hiçbir ayırıma tâbi tutmadan değerlendirdikleri için bu eserlerin içerdiği mevkuf, maktû', zayıf ve hatâta mevzû rivayetleri de aynen eserlerine almışlardır. Zira onların amacı hadislerin sahihlerini zayıflarından ayırmak değil sadece esas alınan kitaplardan fazla olarak bulunan hadisleri belirlemektir. Bu âlimler ayrıca eserlerinde zikrettikleri hadislerin sıhhat durumu ve râvileri hakkında bilgi verdiklerinden okuyucuları bu konuda da uyarılmış olurlar. Zevâidi çıkarılan kitaplarda muteber hadis kaynaklarında yer almayan birçok hadis mevcut olup bu eserlerde ilim adamlarının dikkatinden kaçan önemli bilgiler görülür. Söz konusu kitapların bazılarından faydalanma zorluğu ve bir kısmının zayıf hadis ihtiva etmesi âlimlerin bu hadisleri dikkatli bir şekilde değerlendirmesine vesile teşkil etmiş, dolayısıyla bu olumsuzlukları ortadan kaldıran zevâidlere ilgi duyulmuştur. Zevâid türünde eser veren müelliflerin ilkinin Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361) olduğu kabul edilmekte, ancak *Zevâ'idü İbn Hibbân 'ale's-*

Şahîhâyın adlı eserinin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Daha sonra İbnü'l-Mülakkın, *Kütüb-i Sitte*'yi şerh ederken bu eserlerde mevcut aynı hadisleri tekrar tekrar şerh etmemek için altı kitabın birbirine olan zevâidini çıkarmıştır. Çoğu zamanımıza kadar gelmeyen bu zevâidler şunlardır: *Şerhu zevâ'idü Müslim 'ale'l-Buhârî*, *Şerhu zevâ'idü Ebî Dâvûd 'ale's-Şahîhâyın*, *Şerhu zevâ'idü't-Tirmizî 'ale's-selâse*, *Şerhu zevâ'idü'n-Nesâî 'ale'l-erba'a*, *Şerhu zevâ'idü İbn Mâce 'ale'l-Kütübü'l-hamse*. *Mâ temessü ileyhi'l-hâce 'alâ Süneni İbn Mâce* adıyla da anılan sonuncu eserin bir nüshası Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 487).

Heysemî'nin Zevâidleri. Nüreddin el-Heysemî (ö. 807/1405) zevâid türünün en meşhur simasıdır. Heysemî'nin ilk zevâid çalışması, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunduğu halde *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan hadisleri tesbit ettiği *Gâyetü'l-mağşad fi zevâ'idü'l-Müsned*'dir (nşr. Hallâf Mahmûd Abdüsemî', I-IV, Beyrut 1421/2001). Daha sonra hazırladığı zevâidler şunlardır: *Bezzâr'in el-Bahârü'z-zahhâr* adlı müsnedinin *Kütüb-i Sitte*'den farklı olan hadislerini derlediği *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idü'l-Bezzâr* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî, I-IV, Beyrut 1399-1405); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *el-Müsned*'i üzerine yazdığı *el-Mağşadü'l-âli (a'lâ) fi zevâ'idü Müsnedi Ebî Ya'lâ el-Mevsilî* (nşr. Nâyif b. Hâşim ed-Daîs [sadece I. cilt], Cidde 1402/1982; nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, I-IV, Beyrut 1413/1993); Hâris b. Ebû Üsâme'nin günümüze ulaştığı bilinmeyen *el-Müsned*'inin *Kütüb-i Sitte*'ye zevâidi olan *Buğyetü'l-bâhiş 'an zevâ'idü Müsnedi'l-Hâriş* (nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkerî, I-II, Medine 1413/1992). *Buğyetü'l-bâhiş* ayrıca Hâris b. Ebû Üsâme'ye ait *el-Müsned*'in bir bölümünün günümüze ulaşmasını sağladığı için önemlidir. Heysemî, Taberânî'nin üç mu'ceminden *el-Mu'cemü'l-evsağ* ile *el-Mu'cemü's-şâgîr*'inde yer aldığı halde *Kütüb-i Sitte*'de bulunmayan hadisleri *Mecma'u'l-bahreyn fi zevâ'idü'l-mu'cemeyn* adlı eserinde toplamıştır (nşr. Abdülkuddûs b. Muhammed Nezîr, I-VIII, Riyad 1413/1992). Yaygın biçimde kullanılan hadis kitaplarındaki birçok nâdir rivayeti ihtiva eden eser zevâid kitapları içinde ayrı bir öneme sahiptir. Heysemî'nin Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'i üzerine de *el-Bedrü'l-münîr fi zevâ'idü'l-Mu'cemi'l-kebir*'i hazırladığı kaynaklarda zikredilmektedir. Ancak Heysemî'nin bu konuda en önde gelen ese-

ZEVÂİD

ri *Mecma'û'z-zevâ'id ve menbe'û'l-fevâ'id*'dir. Kendisinin hazırladığı beş zevâ'id kitabını bir araya getirdiği bu eserinde Heysemî rivayetlerin senedlerini zikretmemiş, onun yerine esere alınan hadislerin kaynaklarını ve sıhhat durumlarını belirtmiştir. İlk defa Delhi'de taşbaskı halinde yayımlanan eser (1308/1891) Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından neşredilmiş (I-X, Kahire 1352-1353; I-X, Beyrut 1967, 1982, 1986), Muhammed Dervîş'in tahkikiyle *Buğyetü'r-râ'id fi tahkiki Mecma'î'z-zevâ'id* adıyla da yayımlanmıştır (I-X, Beyrut 1414/1994). Heysemî'nin bir diğer zevâidi, İbn Hibbân el-Büstî'nin *Kitâbü't-Teķâsîm ve'l-envâ'* adlı eserinin *Şahîhayn*'da bulunmayan hadislerini tesbit ettiği *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*'dır (nşr. Muhammed Abdürrezzâk Hamza, Beyrut, ts. [Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye]; nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî – Abdüh Ali Kûşek, I-VIII, Dimaşk 1411-1412/1990-1992). Heysemî ayrıca *Zevâ'idü İbn Mâce 'ale'l-Kütübü'l-ḥamse*'yi hazırlamıştır (Âsâfiye Ktp., nr. 632/1, Hadis, nr. 410).

Büsîrî'nin Zevâidleri. Heysemî'nin talebesi olan Ahmed b. Ebû Bekir el-Büsîrî'nin (ö. 840/1436) ilk zevâidi, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sının Kütüb-i Sitte*'ye ziyadelerini ihtiva eden *Fevâ'idü(Cevâhirü'l-muntekî li-zevâ'idi'l-Beyhakî* olup eserin üç ciltlik müellif nüshasının son iki cildi Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye'de (Hadis, nr. 357), I. cildinin ilk bölümleri de (dibâce) Gotha Kütüphanesi'nde (Pertsch, II, 122; Brockelmann, GAL, I, 363) kayıtlıdır. Muhammed b. Mahmûd el-Cezâirî, eserin elde bulunan II ve III. ciltlerini *el-Mukteḫaf min Fevâ'idi'l-muntekî li-zevâ'idi'l-Beyhakî* adıyla ihtisar etmiştir (Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye, nr. 20334). Büsîrî'nin en önemli zevâidi *İthâfû'l-ḥiyere (İthâfû's-sâdeti'l-mehera) bi-zevâ'idi'l-mesânidi'l-ʿaşere*'sidir. Eserde Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Müsedded b. Müserhed, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, İbn Ebû Ömer, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Menî, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebû Üsâme ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin müsnedlerinde olup *Kütüb-i Sitte*'de bulunmayan hadisler bir araya getirilmiştir (nşr. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Sa'd – Ebû İshak es-Seyyid b. Mahmûd, I-XI, Riyad 1419/1998). Büsîrî daha sonra hadislerin senedlerini zikretmeden eserini ihtisar etmiştir (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, I-XI, Beyrut 1417/1996). *Mişbâhu'z-zücâce fi zevâ'idi İbn Mâce* adlı eserinde ise *Sünenü İbn Mâce*'nin *Kütüb-i Ḥamse*'de bulunmayan hadislerini tesbit etmiş ve eser bir-

çok defa yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Müntekâ el-Kiḡnâvî, Beyrut 1403/1983; nşr. Muhammed Muhtâr Hüseyin, Beyrut 1414/1983; nşr. Mûsâ Muhammed Ali – İzzet Ali Atıyye, Kahire 1983-1985; nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut 1406/1986). *Zevâ'idü İbn Mâce 'ale'l-Kütübü'l-ḥamse* adıyla da anılan bu eseri bazı araştırmacılar Büsîrî'nin *Mişbâhu'z-zücâce*'den ayrı bir çalışması olarak kabul etmiş (*Keşfü'z-zunûn*, II, 956, 1004; Brockelmann, GAL Suppl., II, 72), bu eseri Heysemî'ye nisbet edenler de olmuştur (Brockelmann, GAL, I, 363; Suppl., II, 82; Sezgin, I, 148). Büsîrî, Münzîrî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb* adlı eserinin daha önce hazırladığı zevâidlerde ve Şehredâr ed-Deylemî'ye ait *Müsnedü'l-Firdevs*'te bulunmayan hadislerini *Tuḥfetü'l-ḥabîb li'l-ḥabîb bi'z-zevâ'idi fi't-Terğîb ve't-terhîb*'inde bir araya getirmiş, kendisinin ölümü üzerine müsvedde halindeki bu eserini oğlu Muhammed temize çekmiştir. Kitabın yazma nüshası Petrograd Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Brockelmann, GAL Suppl., II, 72). *Tuḥfetü'l-ḥabîb* bir nevi zevâidlerin zevâidi kabul edilmiş, bu arada *Kütüb-i Sitte*'nin kıstas kitap alınmaması da eserin dikkat çekici yönü olmuştur.

İbn Hacer el-Askalânî'nin Zevâidleri. Heysemî'nin bir diğer talebesi olan İbn Hacer'in en önemli zevâidi *el-Meḫâlibü'l-ʿâliye bi-zevâ'idi'l-mesânidi's-şemâniye*'dir (nşr. Habîburrahman el-A'zamî, I-IV, Küveyt 1973; nşr. Saîd b. Nâsir eş-Şesrî, I-XXXVII, Riyad 1419-1420/1998-2000). Eserde Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Müsedded b. Müserhed, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, İshak b. Râhûye, İbn Ebû Ömer, Ahmed b. Menî, Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebû Üsâme ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin müsnedlerinin *Kütüb-i Sitte*'den ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inden fazla olan hadisleri tesbit edilmiştir. Zevâidi çıkarılan bu eserlerin Büsîrî'nin *İthâfû'l-ḥiyere*'sinde temel alınan müsnedlerle aynı olması dikkat çekmektedir. İki eser arasındaki en önemli fark, İbn Hacer'in kıstas kitap olarak *Kütüb-i Sitte*'ye ilâveten Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini de ele almasıdır. İbn Hacer, *Muḫtaşaru zevâ'idi Müsnedi'l-Bezzâr 'ale'l-Kütübü's-Sitte ve Müsnedi Ahmed* adlı çalışmasında (nşr. Sabrî b. Abdülhâlik Ebû Zer, I-II, Beyrut 1992) hocası Nüreddin el-Heysemî'nin *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idi'l-Bezzâr* adlı zevâidini ele alıp eserin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'iyle ortak olan hadislerini belirlemiş ve *Keşfü'l-estâr*'a paralel şekilde kitap ve bab

başlıkları altında sıralamıştır. İbn Hacer'in zevâidlerinin en önemli yanı, daha önce Heysemî ve Büsîrî'nin zevâidlerini hazırladığı müsnedlerin *Kütüb-i Sitte* yanında Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inin de yeniden zevâidinin çıkarılmış olmasıdır. Çünkü, İbn Hacer Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini diğer müsnedlerden daha üstün kabul etmektedir.

Bunların dışında Süyûtî'nin kaleme aldığı, Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân* adlı eserinin *Kütüb-i Sitte*'ye zevâidiyle Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-uşûl*'ünün *Kütüb-i Sitte*'den farklı hadislerini belirlemeyi amaçlayan *Zevâ'idü Nevâdiri'l-uşûl li'l-Hakîm et-Tirmizî* adlı eserlerinin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarında başlayıp IX. (XV.) yüzyılın sonlarında Süyûtî (ö. 911/1505) ile nihayete eren zevâid çalışmaları zamanımızda yeniden canlanmıştır. Çağdaş araştırmacıların kaleme aldığı bazı zevâidler şunlardır: Seyfürrahman Mustafa'nın *Zevâ'idü'd-Dârimî 'ale'l-Kütübü's-Sitte mine'l-eḫâdişi'l-mertû'a*'sı (Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke 1397/1977). Muhammed Abdüsselâm Allûş, *Teşnifü'l-âzân bi-simâ'î'z-zâ'idi 'ale's-sitteti 'inde İbn Hibbân*'ında (I-II, Beyrut 1416/1996) İbn Hibbân'ın *el-Müsnedü's-Şahîh*'inin zevâidini çıkarmış, daha önce aynı eserin zevâidlerini çıkaran Moğultay b. Kılıç ile Heysemî'nin aksine kıstas kitap olarak *Şahîhayn*'ın yerine *Kütüb-i Sitte*'yi almış, eserini de *Kütüb-i Sitte*'nin tasnifine göre değil *el-Müsnedü's-Şahîh*'in İbn Balabân tertibine uygun şekilde düzenlemiştir. Yine Allûş, *Zevâ'idü'l-eczâ'i'l-menşûre 'ale'l-Kütübü's-sitteti'l-meşhûre* adlı eserinde her biri değişik müelliflere ait on üç hadis cüzünün *Kütüb-i Sitte*'ye zevâidini belirlemeyi hedeflemiştir. Bu cüzler Muhammed b. Âsım es-Sekafî el-İsfahânî'nin *el-Cüz'ü'l-âli'l-meşhûr*, Ahmed b. Muhammed el-Bertî'nin *Cüz'ü Müsnedi 'Abdirrahmân b. 'Avî, Ebû Ca'fer İbn Ebû Şeybe'nin el-'Arş ve mâ ruviye fih*, İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin *el-Ba's*, İbnü's-Sünnî'nin *el-Kanâ'a*, Ebû's-Şeyh'in *el-Fevâ'id*, Temmâm er-Râzî'nin *el-Fevâ'id*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Erba'in 'alâ mezhebi'l-müteḫakkîkin mine's-Şûfiyye*, Beyhakî'nin *el-Erba'üne's-suğrâ*, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin *Fazlû't-tehlîl ve şevâbü'ḥü'l-cezil*, İbnü'l-Mufaddal'ın *Kitâbü'l-Erba'in fi fazlû'd-du'â' ve'd-dâ'in*, Ebû'l-Ferec Affüddin Muhammed b. Abdurrahman el-Mukrî'nin *Kitâbü'l-Erba'in fi'l-cihâd ve'l-mücâhidîn* ve Zeynüddin

el-İrâkî'nin *Kitâbü'l-Erba'în el-üşûriyye* adlı cüzleridir. Eserde *Kütüb-i Sitte*'den farklı 1169 hadis tesbit edilmiştir (Beyrut 1416/1995). Haldûn Muhammed Selîm el-Ahdeb'in *Zevâ'idü Târîhi Bağdâd 'ale'l-Kütüb-i-sitte* adlı çalışması Hatîb el-Bağdâdî'nin tarihi üzerinedir (I-X, Dimaşk 1417/1996). Sâlih Ahmed eş-Şâmî, *Zevâ'idü's-sünen 'ale's-Şahîhayn'ında Sünen-i Erba'a* ile *Sünenü'd-Dârimî'nin Şahîhayn'*dan farklı olan hadislerini çıkarmıştır (I-VII, Dimaşk 1418/1998). Seyyid Kisrevî Hasan'ın *İs'âdü'r-râ'î bi-efrâdi ve zevâ'idü'n-Nesâ'î 'ale'l-Kütüb-i'l-hamse* adlı eserinde *Sünenü'n-Nesâ'î'nin Kütüb-i Sitte*'deki diğer beş kitaptan farklı hadisleri bir araya getirilmiştir. Kisrevî bu çalışmasında, hangi tabakaya ait olursa olsun gerek sened gerekse metin bakımından Nesâ'î'nin *Süneni*'ni dışındaki diğer beş eserde benzeri bulunmayan hadislerle (teferrüd) dikkat çektiği için eserin ismine "bi-efrâdi" ibaresini ilâve etmiş ve eserini Nesâ'î'nin bab başlıklarına paralel şekilde sıralamıştır (I-II, Beyrut 1419/1998). Seyyid Kisrevî Hasan, ayrıca *İncâzü'l-vu'ûd bi-zevâ'idü Ebî Dâvûd 'ale'l-Kütüb-i'l-hamse* adlı bir eser kaleme almıştır (I-II, Beyrut 1419/1999). Mahmûd Nassâr, *et-Taşrih bi-zevâ'idü'l-Câmi'i's-şahîh*'inde Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'inde bulunup *Kütüb-i Sitte*'nin diğer beş kitabında yer almayan 1280 hadisi belirlemiş, bunları Tirmizî'nin bab başlıklarına göre sıralamış, her hadisin başka kaynaklardaki mütâbî ve şahidlerini de kaydetmiş, sıhhatleriyle ilgili bilgi vermiştir (I-II, Beyrut 1421/2000). Yûsuf Muhammed Siddîk, İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi Usûlüddîn Fakültesi'nde doktora tezi olarak hazırladığı (1401/1981) *Zevâ'idü Muşannefi 'Abdirrezzâk 'ale'l-Kütüb-i-sitte* adlı çalışmasında Abdürrezzâk es-San'ânî'ye ait zevâidi tesbit etmiştir.

Adında zevâid kelimesi geçtiği halde zevâid kitaplarıyla bir ilgisi bulunmayan eserler de vardır. Heysemî'ye nisbet edilen *Zevâ'idü'l-Hilye li-Ebî Nu'aym* ve *Zevâ'idü Fevâ'idü Temmâm* adlı eserler aslında birer tertip çalışması olmakla birlikte bazıları tarafından zevâid eseri zannedilmiştir. *Zevâ'idü Süneni'd-Dâreku'nî* adıyla İbn Kutluboğa'ya izâfe edilen eser, *Sünenü'd-Dâreku'nî'nin Kütüb-i Sitte*'de bulunmayan rivayetlerini değil, bu kitaplarda yer almayan râvileri belirlemeyi amaçlayan bir ricâl çalışmasıdır. Aynı şekilde Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in babasının *el-Müsned*'ine ziyâdeleri de bazı kişiler tarafından zevâid şeklinde değerlendirilmiştir ve bu eser *Zevâ'idü 'Abdillâh b. Ahmed fi'l-Müsned* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1990). Abdullah b. Ahmed bu çalışmasında babasına nisbetle daha âlî bir senedle ulaştığı değişik tarikeleri kitaba almıştır. Zevâid literatürüyle ilgili tanıtım çalışmaları da vardır. Haldûn Muhammed Selîm el-Ahdeb'in *İlmü zevâ'idü'l-hadis'i* (Dimaşk 1413/1992), Muhammed Abdüsselâm Allûş'un zevâid kitaplarını ve müelliflerini Ahdeb'in eserindekinden daha geniş biçimde tanıttığı *İlmü zevâ'idü'l-hadis'i* (Beyrut 1415/1995) ve Abdullah Karahan'ın *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları* (İstanbul 2005) adlı çalışması bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, eş-Şihâh (nşr. Ahmed Abdülgafûr Atâr), Beyrut 1404/1984, II, 481-482; Heysemî, *Keşfü'l-estâr*, Beyrut 1399/1979, I, 5; Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî, *Müşbâhu'z-zücâce* (nşr. Mûsâ Muhammed Ali – İzzet Ali Atıyye), Kahire 1983-85, I, 42, 137; III, 118; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, V, 257; VIII, 432; a.m.f., *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 354; a.m.f., *Muhtaşaru Zevâ'idü Müsnedi'l-Bezzâr 'ale'l-Kütüb-i-sitte ve Müsnedi Ahmed* (nşr. Sabrî b. Abdülhâlik Ebû Zer), Beyrut 1412/1992, I, 59; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 25; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemü's-şüuyûh* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1402/1982, s. 56; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 250-252; V, 201; VI, 102; Süyûtî, *Naẓmü'l-İkyân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927 → Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 47-48; a.m.f., *Zeylû Tabakâti'l-huffâz (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 373; *Keşfü'z-zunûn*, II, 956, 957, 1004, 1682, 1714, 1979; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 70; IX, 340-341, 398; Pertsch, *Gotha*, II, 122; Serkis, *Mu'cem*, II, 1903; Brockelmann, *GAL*, I, 363, 445; *Suppl.*, I, 270, 618-619; II, 72, 75, 82; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 124-125; Kettânî, *er-Risâletü'l-müste'rafe*, s. 19, 170-172; Sezgin, *GAS*, I, 148, 171, 190, 196; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 334-335; II, 972, 1016-1017; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-mahtûât*, Kahire 1382/1962, II, 197; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî*, Bağdad 1978, I, 424; Necm Abdurrahman Halef, *es-Sinâ'atü'l-hadisîyye fi's-Süneni'l-kubrâ li'l-İmâm el-Beyhâkî*, Mansûre 1412/1992, s. 117-118; M. Yaşar Kandemir, "Bez-zâr", *DİA*, VI, 113.

ABDULLAH KARAHAN

ZEVÂVÎ (الزواوي)

Zeynüddîn Abdüsselâm b. Alî
b. Ömer ez-Zevâvî el-Mâlikî
(ö. 681/1282)

Kıraat âlimi,
Şam Mâlikî kâdilkudâtı.

588 (1192) veya 589'da Cezayir'in sahil şehri Bicâye'de doğdu. Zevâvî nisbesi Bicâye'nin yüksek kesimlerinde dağlık bölgelerde yaşayan, zamanla Mısır ve Şam'a

yayılan, birçok kolu bulunan Berberî kabilesi Zevâve'den gelmektedir. Kabilenin yaşadığı bölgede Zevâve adıyla anılan tarihi bir beldeden de söz edilir (Yâkût, III, 155). Çocukluk döneminden sonra 614 (1217) veya 615 yılında (Yûnînî, IV, 173) Mısır'a giden Zevâvî, Kahire'de Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülhâlik el-Mısırî'den İsmâil b. Halef es-Sarakustî'nin *el-Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'î* ile Mekki b. Ebû Tâlib'in *et-Tebşıra fi'l-kırâ'âti's-seb'î* adlı eserini okudu. Ardından İskenderiye'de İsbâ b. Abdülazîz el-İskenderânî'den çeşitli kıraat rivayetlerini öğrenerek icâzet aldı (Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, III, 1350). 617'de (1220) Dimaşk'a yerleşti ve burada kıraat-i seb'ayı bir kere de Alemüddin es-Sehâvî'den okudu. Bu hocasından hadis dersleri aldı ve hadîşçi yönüyle de tanındı (Zehabî, *el-Mu'în*, I, 217). Zevâvî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Ali el-Ensârî'den sonra, Ebû Şâme el-Makdisî gibi bir kıraat otoritesinin varlığına rağmen, vakfiyesinde kıraat ilmini en iyi bilen görevi getirilmesinin şart koşulduğu (İbnü'l-Cezerî, II, 186) Ümmü Sâlih Türbesi (Türbetü's-Sâlihiyye) meşihatlığına tayin edildi ve bu görevini yirmi iki yıl sürdürdü. İbrâhim el-İskenderî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Bekir el-Mevsilî, Şehâbeddin Ahmed b. Nehhâs el-Hanefî, Zeynüddin el-Harîrî el-Mizzî ve Muhammed b. Abdülazîz el-Beyânî onun kıraat okuttuğu talebelerinden bazılarıdır.

Mâlikî fıkında da derinleşen Zevâvî, zamanla Dimaşk'ta Mâlikî mezhebinin fetva makamına yükseldi. Mâlikîler'in dört medresesinden biri olan, Emeviyye Camii'nin batısındaki Mâlikî Zâviyesi'nde ve Salâhiyye (Nûriyye) Medresesi'nde ders verdi. Bu medreselerde hocası Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'den devraldığı tedris vakifinin kendisinden sonra damadı Cemâleddin ez-Zevâvî devam ettirdi. Kadılık teşkilâtına yenilikler getirerek önce Kahire'de, bir yıl sonra 664'te (1266) Dimaşk'ta kâdilkudâtılık makamının sayısını dörde çıkaran I. Baybars'ın fermanıyla aynı yıl Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtılığına ilk tayin edilen kadı oldu (İbn Kesîr, XIII, 264). Hanbelî kadısıyla birlikte Zevâvî, başta kadılık görevini kabul etmek istemediyse de görevi reddetmesi durumunda bütün makamlarından azledilip ülkeden sürüleceği tehdidi karşısında evkaf işleriyle ilgilenmeme ve maaş almama şartıyla bu görevi üstlenebileceğini bildirdi ve isteği kabul edildi. Zevâvî, Hanefî kadısı Şemseddin Abdullah b. Muhammed b. Atâ'nın vefat ettiği gün (8 Cemâziyelevvel 673 / 9 Kasım 1274) kadılık görevini bıraktı. Yerine nâibi ve damadı